

Юлія КИЯШКО
кандидат наук із соціальних комунікацій,
завідувач навчальної лабораторії
тележурналістики
Запорізького національного університету

УДК 007:304:070:774:654.197

ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТОК НАУКОВОЇ ДУМКИ ПРО ТЕЛЕБАЧЕННЯ ЯК ВІЗУАЛЬНИЙ ЗАСІБ МАСОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ

У статті проаналізовано основні історіографічні джерела й напрямки дослідження візуальної складової в інформаційному телемовленні. Особливу увагу приділено вивченню способу фіксації відеозображення на етапі розвитку телебачення як каналу комунікації.

Ключові слова: візуальна комунікація, історія телебачення, екранне мистецтво, телебачення.

Постановка проблеми. Вирішення проблеми підвищення якості й ефективності візуальної комунікації в сучасному інформаційному телемовленні передбачає розгляд низки теоретико-методологічних питань. Беручи до уваги диференціацію типів візуальної комунікації, проаналізовану дослідником масової комунікації В. Березіним, зазначимо, що в межах нашого дослідження інтерес становить “візуальна комунікація”, яка має *процесуально-динамічний* характер (театр, кінематограф, телебачення) [1]. До візуальної комунікації *статичного* характеру належать образотворче мистецтво, архітектура, скульптура, фотокомунікація. Попри великий пласт наукової бази з тележурналістики, такі аспекти, як вивчення проблеми функціонування й сприйняття глядачем візуальної комунікації на телебаченні, технології виробництва відеоряду інформаційних програм (як-то організація кадру, принципи монтажу), висвітлені недостатньо або представлені фрагментарно на теренах українського журналістикознавства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основні історичні й сучасні напрями дослідження візуальної телеінформації розглядають у наукових роботах й підручниках з теорії та історії журналістики українські й зарубіжні вчені (Р. Борецький, В. Гоян, З. Дмитровський, Г. Кузнецов, В. Лизанчук, І. Машенко, А. Москаленко, І. Пенчук, Г. Почепцов, І. Фенг та ін.).

Мета статті – систематизація основних напрямків наукової думки про становлення й розвиток інформаційного телемовлення як візуального ЗМК.

Виклад основного матеріалу. Наукове обґрунтування різних аспектів організації відеоряду в інформаційних телепрограмах відображене в розвідках, які ми умовно поділяємо на декілька груп: 1) з теорії та історії телебачення; 2) з теорії масової комунікації, психології телевізійної комунікації; 3) з теорії та історії кіномистецтва й документалістики, екранної творчості; 4) з новинної журналістики.

Здійснюючи огляд історіографічних джерел, констатуємо, що перші фундаментальні дослідження зі спробами усвідомити й сформувані загальні теоретичні засади розвитку та функціонування телебачення, з'являються у 60–70-ті рр. ХХ ст. Про це свідчать науково обгрунтовані ідеї щодо феномену й специфіки телебачення, які знайшли своє відображення на сторінках перших дисертаційних робіт. Теоретико-методологічні аспекти функціонування телебачення в контексті естетично-філософського звучання знаходять відображення в дисертаціях В. Вільчека (Телевизионная программа : социальные функции и эстетические особенности, 1972), М. Кузнецової (Проблемы телевидения как искусства. Функционирование и структура телевизионного образа, 1979), С. Муратова (Принципы и методы наблюдения в телевизионной журналистике, 1973), Н. Фрольцовой (Проблемы документально-образного отображения действительности на телевизионном экране, 1974). В цей період телебачення із засобу ретранслятора вистав театру й кіно перетворюється на ЗМК, що вимагає концептуального підходу до вивчення технології створення телепродукту. Наукове осмислення функціонального призначення телебачення як ЗМІ відзначено у дисертаціях Т. Адам'янц (О некоторых факторах эффективности документализма в радио- и телевизионной журналистике, 1980), М. Бережної (Телевизионный ведущий в контактной передаче (на материалах Ленинградского телевидения 1985–1988 гг.), 1989), З. Дмитровського (Телевизионная информация : специфика, формы, методика. (На материалах Украинского телевидения), 1988), Т. Щербатюк (Украинское телевидение как тип республиканской телевизионной программы. Формирование и современные тенденции, 1982). О. Айзенберг проаналізував становлення та розвиток публіцистичного телефільму (Публицистический телевизионный фильм. Становление и развитие, 1988), виражальні засоби інформаційно-публіцистичних телепрограм дослідив О. Макарьський (Выразительные средства телевизионных информационно-публицистических программ, 1983).

Мистецтвознавець і журналіст В. Саптак одним із перших висловив ідеї щодо ролі й значення ТБ у суспільстві: “Надзвичайний інтерес становить вивчення вже самого цього процесу: як у нас на очах формується, народжується (або не народжується) нове мистецтво. Але яким би не виявився фінальний висновок, саме дослідження процесу, його стадій, передумов, стимулів не стає від цього менш цікавим або менш важливим” [9, с. 68].

Українська дослідниця В. Гоян, систематизуючи джерельну базу телевізійної науки, називає 60–80-ті рр. ХХ ст. “непересічними як для практичного телебачення, що стрімко розвивалося творчо й технічно, а також набувало стабільного авторитету в соціокультурному середовищі, так і для теорії телевізійної журналістики...” [3, с. 42].

Протягом багатьох десятиліть точилися дискусії щодо феномену телебачення як комунікатора, що здатний здійснювати потужний вплив на масову аудиторію. Дослідник історії телебачення, А. Рохлін, аналізуючи етапи створення рухомого зображення на екрані, зазначає: “<...> телебачення народилося на стику електроніки, кінематографа, радіо, приладобудування та інших галузей науки й техніки. І біда творців перших електронних систем полягала саме в тому, що вони спиралися на такі дисципліни, які у двадцять років самі були ще дуже молоді й слабо розвинуті. Ось чому лабораторні дослідження в цей час були ще такі недосконалі й часто закінчувались драматичними зривами” [8].

Зважаючи на бурхливий розвиток телебачення й інтерес до нього, плеяду науковців, які займалися вивченням телемовлення, поповнили Е. Багіров, Р. Борецький, А. Вартанов, З. Дмитровський, В. Єгоров, О. Князев, Г. Кузнецов, С. Муратов, В. Цвік, Ю. Шаповал, О. Юровський, А. Яковець та ін. У їхніх працях започатковано й розвинуто комплексні

системні дослідження з актуальних проблем історії та теорії телебачення в системі ЗМІ, простежено еволюцію телебачення й генетичний зв'язок із кінематографом, подано прогноз розвитку тележурналістики. Дискусійне питання щодо належності телебачення до мистецтва не втрачало своєї актуальності ніколи. Так, у працях дослідника В. Цвіка знаходимо думки: “<...> телебачення – мистецтво. Воно створює оригінальні твори зі своєю специфікою, своєю естетикою, своєю суто телевізійною природою” [11, с. 3].

Сучасні роздуми про мистецтво телеекрану висловлює А. Фортунатов, зазначаючи, що одним із важливих аргументів на користь тези “телебачення – це мистецтво” є та обставина, що телебачення у своїй повсякденній інтерпретації реальності розраховує й прогнозує певний емоційно-психічний ефект в аудиторії, маючи тим самим в основі своїй творчий задум, що перетворює весь процес комунікації [10].

У наукових дискусіях 60–70-х рр. ХХ ст. телевізійники протиставляли або поєднували природу телебачення й кіно, характеризуючи спільні й відмінні риси в системі естетичної виразності (Е. Багіров, І. Беляєв, С. Дробашенко, Р. Ільїн, М. Канюка, В. Ілляшенко, Р. Копилова). Спочатку дослідники порівнювали основні принципи й методи роботи телебачення з кінематографом, радіо та театром. Пізніше особливості телебачення шукали через виокремлення таких ознак, наявність яких ніби може надати телевізійному творові специфічності. Йшлося і про обов'язковість триваліших за часом крупних планів; і про те, що документальний телефільм, на відміну від документального кінофільму, обов'язково має імітувати студійну телепередачу з ведучим та його одним чи кількома співрозмовниками у студійному павільйоні; і про неприйняття для телебачення динамічних, гострих сюжетів, як у кіно [4, с. 17]. Поряд з аспектами художньо-образної природи телевізійники порушували питання жанрового, типологічного, структурного розподілу, методів роботи корпусу редакції, закономірності побудови телепрограми. Принципи роботи журналіста в кадрі й за кадром розглянули фахівці з тележурналістики В. Бугрим, Г. Вачнадзе, П. Гуревич, Г. Кузнєцов, О. Юровський.

Виокремлюючи основні напрями вивчення природи телевізійного відеоряду в контексті соціально-комунікаційного спрямування, звертаємось до низки праць з теорії масової комунікації, психології, соціології, культурології, де головним об'єктом виступає телепростір. Філософсько-критичне осмислення комунікаційних процесів медіа (зокрема, візуальних) знаходимо в роботах Б. Потятиника, Г. Почепцова, В. Різуна, Г. Шиллера. Специфіку функціонування візуальних образів і структур в контексті естетичного відображення реальності осмислено у роботах Ж. Мітрі, Ю. Лотмана.

У процесі дослідження комунікаційних аспектів візуальної інформації на телебаченні вважаємо необхідним звернутися до джерел, у яких вивчається психологія сприйняття візуального продукту. У цьому напрямі працюють такі медіафахівці: Б. Потятиник, який присвятив дисертаційну роботу соціально-психологічним аспектам впливу ЗМІ на аудиторію; С. Кара-Мурза, який розкрив маніпулятивні технології, що використовують ЗМІ, зокрема телебачення; С. Зелінський, який дослідив феномен інформаційно-психологічного впливу на масову свідомість. Так, С. Кара-Мурза аналізує маніпулятивні механізми, якими володіє телебачення завдяки відеозображенню, й наголошує: “Оскільки людина діє відповідно до свого сприйняття реальності (тобто її образу), то телебачення, яке здатне цей образ створювати, стає засобом програмування поведінки” [5]. Аудіовізуальні ЗМІ за своєю природою впливають одразу на зоровий і на слуховий канал, тому ефективність впливу велика. Науковець В. Різун зазначає, що *комунікація* є впливом комуніканта на комуніката, відповідно на зовнішні дії, стани, ситуації або взаємовпливом [7, с. 23].

Аналіз комунікаційних особливостей телеінформації, психології журналістської творчості, репортерської майстерності спрямовує до ідей, представлених у дослідженнях

В. Здоровеги, В. Карпенка, С. Корконосенка, А. Москаленка, В. Олешко, Г. Почепцова, В. Різуна, О. Холода, В. Шкляра. Розглядаючи режими комунікації, німецький дослідник З. Вайшенберг наголошує на нових популярних візуальних формах: “Технології зйомки, освітлення, перспективи камери, динамічність і монтаж впливають на сприйняття представленого контенту”, – зазначає науковець [2, с. 199]. Одним із перших сформував систему виражальних засобів у журналістикознавстві, що впливають на сприйняття аудиторією, Є. Пронін, який підкреслює у дисертації: “Мінімум предметності, мінімум виразності, мінімум спонукальності постають як пороговий вплив журналістської інформації на раціональну, емоційну й вольову сферу особистості” [6, с. 119].

Дослідження психології мистецтва й художнього сприйняття детально представлені у працях американського психолога Р. Арнхейма. Основні аспекти психології телевізійної комунікації вивчалися російським науковцем, професоркою МДУ Л. Матвеевою. Американський медіазнавець Р. Харіс аналізує емоційний аспект сприйняття телеінформації із прямого репортажу, оперуючи поняттями “емоції”, “емоційний досвід”, “емоційна інфекція”.

Порівнюючи різні види екранних мистецтв, Р. Копилова описує характер телевізійної виразності, зосереджуючи увагу на своєрідності сприйняття візуального образу глядачем, особливостях контакту людини з телеекраном. Комунікаційні особливості телебачення, які виявляються в інформаційних програмах, різною мірою представлені в дослідженнях таких західноєвропейських науковців, як: Ж. Бодрійяр, Ф. Бретон і С. Пру, П. Бурдье, П. Вірільо, М. Маклюєна, Е. Ноель-Нойман.

Таким чином, вивчаючи теоретико-методологічну базу з формування й розвитку наукової думки щодо візуальної інформації в телевізійному виробництві, ми проаналізували дві групи досліджень з чотирьох, які умовно було нами виділено. А саме: *з теорії та історії телебачення; теорії масової комунікації, психології телевізійної комунікації.*

У перспективах подальших досліджень передбачено виклад матеріалу, присвяченого аналізу та систематизації джерел з наступних двох груп: *теорії та історії кіномистецтва й документалістики, екранної творчості; новинної журналістики.*

ЛІТЕРАТУРА

1. Березин В. Фотожурналистика : учеб. пособие / В. М. Березин. – М. : РУДН, 2009. – 159 с.
2. Вайшенберг З. Журналистика та медіа : довідник / З. Вайшенберг, Г. К. Кляйнштойбер, Б. Пьорксен. – К. : Акад. української преси, 2011. – 529 с.
3. Гоян В. Телебачення в контексті історіографічної традиції сучасного журналістикознавства: стислий огляд та характеристика основних джерел 60–80-х рр. ХХ ст. / В.В. Гоян // Наукові записки Інституту журналістики. – К., 2006. – Т. 24. – С. 41–47. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=2097>.
4. Дмитровський З. Телевізійна журналістика : матеріали для вивчення основ тележурналістики / З. Є. Дмитровський. – Л. : ПАІС, 2006. – 208 с.
5. Кара-Мурза С. Манипуляция сознанием / С. Г. Кара-Мурза. – М. : ЭКСМО-Пресс, 2002. – 831 с.
6. Пронин Е. Выразительные средства журналистики : диссертация на соискание науч. степени д-ра филол. наук : 10.01.10 / Пронин Евгений Иванович. – М., 1984. – 394 с.
7. Різун В. Теорія масової комунікації : підручник / В. В. Різун. – К. : Просвіта, 2008. – 260 с.

8. Рохлин А. Так рождалось дальновидение / А. М. Рохлин. – М. : Институт повышения квалификации работников телевидения и радиовещания, 2000. – Ч. 2. – 180 с. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://tvmuseum.ru/catalog.asp?ob_no=4677.
9. Саппак В. Телевидение и мы : Четыре беседы / В. Саппак ; предисл. Л. П. Кравченко ; послесл. Н. М. Зоркой]. – М. : Искусство, 1988. – 167 с.
10. Фортунатов А. Проблемы истории телевидения : философский и культурологический поход / А. Н. Фортунатов. – Нижний Новгород : Нижегородский гуманитарный центр, 2007. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://evartist.narod.ru/text12/90.htm>.
11. Цвик В. Украинское телевидение : опыт, практика, проблемы / В. Л. Цвик. – К. : Мистецтво, 1985. – 186 с.

Юлия Кияшко

**Формирование и развитие научной мысли о телевидении
как визуальном средстве массовой коммуникации**

В статье проанализированы основные историографические источники и направления исследования визуальной составляющей в информационном телевидении. Особое внимание уделено изучению метода фиксации видеоизображения на этапе развития телевидения как канала коммуникации.

Ключевые слова: визуальная коммуникация, история телевидения, экранное искусство, телевидение.

Juliya Kiyashko

**Formation and development of scientific thought of television
as visual mass medium**

The main historiographical sources and the directions of research of a visual component in information television are analyzed. Method of fixing of video picture on the stage of development of television is considered.

Keywords: visual communication, television, history of television, hronicle screen art.